

Lyckliga diletanter eller kompetenta affärsstrateger?

Metodologiska och empiriska aspekter av företagsnedläggningar
med hänsyn till strukturella och externa betingelser¹

Karl Gratzer*

CEFIN-Centrum för bank och finans, SH
ENTER-Entrepreneurship, Education and Research, SH

Marcus Box**

CEFIN-Centrum för bank och finans, SH
Ekonomisk-historiska institutionen, SU

Abstract

Något förenklat domineras förklaringar om varför företag är framgångsrika eller misslyckas av två förklaringar i) företagsledningens beslutsfattande och agerande står i centrum, eller ii) företagsexterna krafter anses starkast. Det förstnämnda individorienterade perspektivet förefaller att dominera företagsekonomisk- och företagshistorisk forskning. Vi hävdar att detta reduktionistiska synsätt kan leda till absurda tolkningar av verkligheten. Att företagsexterna variabler spela roll omnämns ofta i allmänna ordalag. Deras effekt på företagsbeteenden förefaller utforskat och kvantitativa empiriska undersökningar är sällsynta i Sverige.

Huvudsyftet med vår uppsats är att vidareutveckla en företagsdemografisk metod som kan bidra till att synliggöra företagsexterna och strukturella variabelers inverkan på företagsbeteenden. Vi försöker vidareutveckla metoden genom att kombinera demografisk och historisk teknik. Den förra inkluderar beräkningar av demografiska händelser i olika företagspopulationer (t ex etablering, växt, fusion och nedläggning), den senare av skapandet av longitudinella databaser. Dessa möjliggör jämförelse av olika företagsbestånd över tid och region.

Det empiriska underlaget för vår studie utgörs av samtliga aktiebolag som etablerades i Stockholm åren 1899, 1909, 1921, 1930, 1942 och 1950 – totalt 2 019 företag. Dessa företag observeras i studien fram till 1990-talet. Genom att vi använder oss av obrutna longitudinella serier av data har vi skapat unika förutsättningar för att skapa ny kunskap om svensk företagareverksamhet

¹ Utan generöst stöd under årens lopp från Tore Browalds och Jan Wallanders fond, Riksbankens Jubileumsfond och KK-stiftelsen skulle denna forskning inte ha kunnat genomföras. Ett stort tack för hjälp med matematiken till Doc Thomas Höglund och FK Rodney Edvinsson. Doc Sture Martinius har gett värdefulla synpunkter.

* E-post: Karl.Gratzer@sh.se Tel: 08 – 585 883 90

** E-post: Marcus.Box@sh.se Tel: 08 – 585 883 99

Inledning

Utifrån ett teoretiskt perspektiv är det ett stort debattämne i vilken utsträckning omgivningen kontrollerar företagaren. Två fundamentalt olika föreställningar om hur och varför företag beter sig på ett visst sätt har dominerat de flesta studier. *Ett perspektiv* förutsätter en central roll för företagsledningens beslutsfattande. Företagsbeteende är ett resultat av medvetet, överlagt och målinriktat handlande. I en sådan mening beter sig organisationer ”rationellt”. Företagsledningen och dess val är orsaken till organisationens resultat. *Ett andra perspektiv* ser organisationers beteenden bestämda av externa krafter över vilka företagsledningen saknar kontroll. Ur detta perspektiv bestäms organisationers beteende inte i huvudsak genom företagsledningens val av åtgärd utan väsentligen genom externa begränsningar och betingelser.² Något förenklat har dessa två olika föreställningar dominerat förklaringar om hur och varför (framförallt mindre) företag misslyckas³ eller är framgångsrika.

Vilka konsekvenser har dessa två synsätt för tolkningen av verkligheten? Vi skall försöka att ge ett exempel. Jämförelser av konkursutvecklingen på internationell nivå visar att Sverige har en av de högsta konkursfrekvenserna bland industriländer. Ser vi till antalet registrerade företag, gick i genomsnitt 120 stycken av 10.000 i konkurs i Västeuropa under 1997. Sverige låg över genomsnittet med fler än 330 per 10.000 företag i konkurs. I denna division befann sig även Frankrike. Variationerna var stora, med ett genomsnitt på 84 företag i Holland och 49 i Italien.⁴ Vidare har vi starka indikationer på att konkursernas andel av total företagsdödlighet har ökat i Sverige under 1900-talet.⁵ Brist på kunskap, erfarenhet och kompetens hos företagsledningen uppfattas i svenska och många utländska studier som de mest frekventa och betydelsefulla orsakerna till konkurs.⁶ Visserligen hävdas i många studier – ofta i allmänna ordalag – att även makroekonomiska förhållanden påverkar konkursutvecklingen.⁷ Men i den samlade bedömningen av kon-

² Kimberly, J.R. (1987), ”*The study of organization: toward a biographical perspective*” i Lorsch, J.W. (ed.), *Handbook of Organizational Behaviour*, s. 228-229. Se även Anheimer, H.K (1999), *When Things go Wrong. Organizational Failures and Breakdowns*, s.4.

³ För översikt över ”Business Failure” litteraturen se Hall G, (1995), *Surviving and Prospering in the Small Firm Sector*, s.19-21.

⁴ Creditreform-Remscheid, (1998), *Insolvenzen in Europa 1997*, Rapport.

⁵ Preliminära beräkninga av konkursspecifik dödlighet. Opublicerad.

⁶ Gratzer, K. & Sjögren, H. (red.) (1999), *Konkursinstitutets betydelse i svensk ekonomi*, s. 14-15. Se även Kedner, G. (1975), *Företagskonkurser*, s.175-166.

⁷ Ryden B (1968), ”Fakta om företags fall” i *Väckarklocka för direktörer. 12 debattinlägg om strukturomvandling och innovation* samt Johannisson B, m fl (1971), ”Miljöförändring – anpassning eller företagsdöd” i Ramström, D, *Mindre företag – problem och villkor*.

kursorsaker framhävs främst brister i företagskunnande som orsak till misslyckandet.⁸ Detta synsätt har etablerats som officiell sanning. En statlig utredning med uppdrag att utreda ökningen i antalet företagskonkurser kunde konstatera att konkursutvecklingen främst berodde på företagsinterna förhållanden och att orsakerna till misslyckanden främst var att söka i brister i företagskunnande.⁹ Om denna uppfattning är sann, skulle den svenska konkursutvecklingen kunna tolkas som att

- a) svenska företagare är mindre kompetenta än sina utländska kolleger, och
- b) att de under 1990-talet har blivit sämre på att leda företag.

Dessa dystra slutsatser som kan dras utifrån en individorienterad förklaringsmodell, som den statliga utredningen använder sig av, förefaller oss ganska orimliga. Även om företagarens kompetens är speciellt viktig som förklaringsfaktor, kan en sådan förklaring vara reduktionistisk. Som de flesta av oss inser är det oklar vad som avses med termen företagsledarkompetens. Trots att termen används flitig som kausal förklaring diskuteras dess omfång och innehåll sällan. Den definieras i regel inte. Vi får ej veta hur mycket av denna kompetens som krävs för att vara excellent, god och bristfällig eller om det finns en för framgång nödvändig eller tillräcklig nivå. Om vi förklarar konkurser med bristande kompetens bortser vi från tidigare forskning som kunde visa att framgångsrika företagare kan vara engagerad i kortlivade företag som går i konkurs och misslyckas, samtidigt som de driver omfattande vinstgenererande, expansiv företagarverksamhet vid sidan om.¹⁰ Denna individcentristiska uppfattning bortser från eventuella andra institutionella och makroekonomiska förklaringar. Att svenska företagare överutnyttja konkursinstitutet behöver inte betyda att de är sämre rustad än företagare i andra länder utan kan beror på att vi använder konkursinstitutet som instrument för rekonstruktion av företag. Den exakta andelen av bekvämlighetskonkurser¹¹ eller indirekta rekonstruktioner i observerad konkursmängd är okänd men anses

⁸ Murphy, M.(1997), Small Business Management, s.7 se även Green, B. (1996), *Analys av komplexa samhällssystem*, s. 67-68.

⁹ Lönegaranti och förmånsrättsordningen. SOU 1988:27, s.73 och Proposition 1986/87:74. Bilaga 4, s.387.

¹⁰ Gratzner, K. (1998), *Snabbmat i automat*, kapitel 5 och 7.

¹¹ Med bekvämlighetskonkurser avses konkurser där företaget självt väljer att söka sig i konkurs. Det är det enklaste sättet att sanera bolaget från skulder i syfte att kunna fortsätta rörelsen i ett nytt företag. Detta kan gå till så att bolaget i samrådet med sin bank i vilken bolaget har sina krediter, från bolaget lyfter ut tillgångarna till ett värde som motsvarar ägarens borgenärsansvar gentemot banken. Överlåtelsen sker snarare till överpris än till underpris. Förfarandet innebär att de övriga borgenärerna i det bolag som överlätit tillgångarna till det nya bolaget blir lottlösa. Detta drabbar oftast staten som skatteborgenär och de leverantörer som hade kvarvarande fordringar på det överlåtande bolaget. Detta förfarande står inte i strid med gällande svensk lagstiftning. Att det strider mot en grundläggande idé

vara stor. Används konkursen som ett rekonstruktionsinstrument skulle detta snarare kunna tolkas som finansiell fiffighet än inkompetens.

Det finns även invändningar mot en individcentristisk förklaring av framgångsfenomen. En framgång i företagarverksamhet som kan ha varit resultat av slumpen kan i efterhand framställas av företagsledningen som ett resultat av målmedveten och genomtänkt strategi.¹²

Den ortodoxa i huvudsak individorienterade förklaringen framstår som otillräcklig. De flesta av oss håller naturligtvis med om att sociokulturella, ekonomiska, juridiska, moraliska och institutionella faktorer, m.m., spelar roll. Dessa faktorer har inte stått i fokus för tidigare forskning; deras inverkan på t.ex. tillväxt och företagsdödlighet är okänd. Vi hävdar att en företagsdemografisk metod som vi utvecklar på ett bättre sätt än andra metoder kan synliggöra några av dessa tidigare förbisedda variabler.

Det övergripande syftet med denna uppsats är att ge exempel på vad en sådan företagsdemografisk metod kan tänkas åstadkomma. Enligt vår uppfattning har metoden ett stort potential att generera ny kunskap om företags livslängder, deras förmåga att överleva och att växa. Vidare anser vi att den har en bättre förmåga än andra metoder att analysera selektionsprocesser i företagsbestånd.

En företagsdemografisk metod

Vid datainsamling använder vi oss – medvetet eller omedvetet - olika metoder, varav tvärsnittet är en. Forskaren föreställer sig ett socialt system som en stabil struktur som undersöks i ett enda ögonblick. För en tidpunkt insamlas data om individer - eller andra undersökningsenheter som företag - som befinner sig i olika åldrar.

Denna metods stora *fördel* är att den är lätt att genomföra, och att den är snabb och billig, men den har också sina *problem* vilket kan belysas genom följande exempel. Vi vet från en tvärsnittsundersökning att det föreligger skillnader i arbetslösa och sysselsatta personers hälsotillstånd med de förra som mera sjukliga. Nu reser sig frågan om det är sämre hälsa som leder till högre arbetslöshet eller vice versa?

om att man skall göra rätt för sig står däremot klart. Konkursinstitutet används i dessa fall som ett led i ett rekonstruktionsförfarande vilket inte är dess egentliga syfte.

¹² Fenomenet att man "snubblar" över en framgång eller en stor vetenskaplig eller annan upptäckt har av Merton kallats för "The Serendipity Pattern". Merton, R. (1963), *Social Theory and Social Structure*, s.103-108.

Samma problem möter vi i analysen av observerad företagsdödlighet. Företag kan läggas ned av många skäl. En orsak bland många andra kan vara låg ålder (s k liability of newness). Även ringa storlek (d v s skalnackdelar, s k liability of size) och/eller vikande efterfråga på grund av förändringar i konjunktur kan framtvunga nedläggning. Dessa effekter (d v s effekten av låg ålder, ringa storlek och konjunktur) kan naturligtvis inte särskiljas i tvärsnittsanalys. Här visar sig longitudinella data kraftfullare än tvärsnittsdata.¹³

Vi försöker att vidareutveckla en företagsdemografi genom att kombinera demografisk och historisk teknik. Den förra inkluderar beräkningar av olika företagspopulationers mortalitet och mortalitetsrisker, den senare av etablering av nya och omfattande longitudinella databaser. Dessa underlättar intertemporala jämförelser av företag i olika (eller samma) branscher, storlekskategorier och regioner.

I den grundläggande demografiska modellen ingår ingår födelse, äktenskap och död som irreversibla händelser. Födelse och äktenskap – företagsetablering och företagsfusion - faller utanför denna studie. Det är bliv de för demografiska grundläggande metoderna att mäta en populations dödlighet, dvs nedläggning av företag, som blir centrala i vår fortsatta framställning.¹⁴ I en analys av företagsdödlighet isoleras i görligaste mån ålders- och konjunkturreffekten på dödligheten i olika företagspopulationer. Bakom detta ligger antaganden om att unga företag har en överdödlighet p.g.a. låg ålder (*liability of newness*) och att goda samt dåliga konjunkturer påverkar företagsdödlighet kontracykliskt. Vi menar att ett företagsbestånds åldersfördelning kan ses som en strukturell variabel. Konjunktur behandlas i vår studie som en företagsextern variabel.

Kohortansatsen

Kohortansatsen är inte särskilt komplicerad. Vi skall här försöka redogöra för dess betydelse. Delaktigheten i en kohort definieras med avseende på *typen av händelse* och *tidpunkten* för dess uppträdande (t.ex. födelseår, äktenskapsår, året för inträdet på arbetsmarknaden). Men dessa särdrag som ligger till grund för kohortindelningen delas av kohortmedlemmarna bara i en statistisk mening.

¹³ Undersökningar med longitudinell design har på senare tid också efterlysts och börjat användas av företagsekonomer. Se t ex Davidsson, P. (1992), *Entrepreneurship and Small Business Research: How Do We Get Further?* BA-Publications 1992: No 126, s. 1-7; eller Wiklund, J. (1998). *Small Firm Growth and Performance: Entrepreneurship and Beyond*.

¹⁴ Vi bortser i denna uppsats från de komplicerade sambanden mellan etablering, företagsbestånd och nedläggning. Vi avse att kunna publicera resultat kring dessa samband inom snar framtid.

Kohortmedlemskap behöver inte betyda att enskilda individer direkt interagerar med varandra. Det är omständigheten att de har upplevt samma händelse eller gått igenom samma erfarenhet vid samma tidpunkt eller under samma period som gör dem till en kohort. Därför är denna definierande händelse tidsrelaterad.

Kohortansatsen formaliserar och strukturerar egentligen bara ett för oss alla vanligt perspektiv. Genom samtal, brevväxling och periodiska hälsningar följs våra vänner och bekanta. Ofta intresserar vi oss för dem som vi delar viktiga sociala erfarenheter med. Utifrån en blandning av rapporterade rykten och fakta konstruerar vi sedan för oss själva våra vänners biografier. De innehåller alla viktiga sociala händelser såsom äktenskap, barnafödande, yrkeskarriär, pensionering, skilsmässa, sjukdom och död. Dessa biografier innehåller ofta även tidpunkten för händelser och våra vänners ålder vid denna tidpunkt. Ofta jämför vi också våra egna livshistorier med våra vänners. Ligger vi före, efter, eller jämstides med dem? Gick det bättre, lika bra eller sämre för oss i livet än för dem? Ibland blir vi - trots kontinuiteten bakåt i tiden - medvetna om skillnaden mot vår föräldragenerations socialhistoria.

Men det är det unika i vår generations historia konfronterat med likheterna hos föregående generationer som leder till frågan: vilket inflytande har tillhörigheten till en generation på vår sociala biografi under livsloppet? Är det åldersrelaterade beteenden på vår väg genom livscykeln eller sociala och historiska krafter som påverkar hela vår generation som är viktigast för hur våra biografier ser ut? När vi på ett informellt sätt jämför våra egna livslopp med dem vi rekonstruerat för våra vänner gör vi samma sak som samhällsvetaren gör på ett mera formellt och systematiskt sätt när han/hon väljer en speciell longitudinell ansats och studerar relationen mellan kohort, ålder och period. Det är om detta som det följande skall handla.¹⁵

Data och tillvägagångssätt

För att upptäcka mönster i företags livscyklar krävs att företagen observeras från födelsetidpunkten och framåt, att observationsperioden är lång och helst att det finns flera kohorter att jämföra. I vår studie använder vi oss av obrutna longitudinella serier av data. Detta har fördelen att så kallad "survival bias" som är vanlig i andra studier (t ex alla retrospektiva undersökningar) kan undvi-

¹⁵ En ingående och mer formaliserad beskrivning av kohortmetoden finns i Gratzner, K (1996), *Småföretagandets villkor*, kapitel 2.

kas.¹⁶ Vår databas (SPSS) omfattande sex företagskohorter baserades i huvudsak på uppgifter ur olika delar av aktiebolagsregistret med supplement. För bolag som hade verksamhet efter 1960 (deras handlingar saknas på Riksarkivet) användes uppgifter ur det av Patent- och Registreringsverket i Sundsvall förda dataregistret. För företag där uppgifter saknades i dessa källor användes olika typer av folkbokföringsmaterial för att fastställa om och när verksamheten upphörde. En viss felmarginal vad gäller dessa källor måste accepteras.¹⁷ Arbetet med att sammanställa denna databas – detta är den longitudinella metodens allvarligaste nackdel - har varit extremt tidskrävande.

Varje kohort eller generation består av företag etablerade vid samma tidpunkt. Analysen baseras på uppgifter om totalt 2 019 svenska aktiebolag, insamlade av Marcus Box (Box 1997 och 1998¹⁸) och Karl Gratzner (Gratzner 1992¹⁹ och 1995²⁰). Här handlar det om alla aktiebolag som grundades i Stockholm ett visst år, närmare bestämt åren 1899, 1909, 1921, 1930, 1942 och 1950.²¹ Samtliga företag följs i studien fram till 1990-talet. Bolagsbeståndet består således av sex födelsekohorter eller generationer av aktiebolag, omfattande samtliga storlekar och samtliga verksamhetsgrenar.

För att i möjligaste mån kunna isolera eller identifiera konjunkturella effekter på företagsbestånd, valde vi företagsgenerationer som etablerades under perioder av konjunkturuppgång, högkonjunktur, boom, depression och under ett år av reglerad krigsekonomi.

Perioden från 1890-talets mitt präglades av industriell expansion som övergick till en kort recession mellan 1901-02. Den kom att slå hårdare i Stockholm än i övriga landet. Återhämtningen kom året efter och industrin var än en gång på väg in i en expansiv period som bröts först under senåret 1907. Åren 1908-10 inträffade en tillbakagång, följd av högkonjunktur fram till första världskriget (1914-1918). Här skedde en expansion, vilken kulminerade 1916 i en spekulationsbetonad och överhettad krigskonjunktur. Bakslag inträffade de sista krigsåren. Efter krigsslutet kom en våldsamt uppdriven högkonjunktur 1919-20, präglad av inflation och spekulation. De-

¹⁶ I många studier möter vi urval av företag som har överlevt selektionsprocessen de första åren. Detta gäller i synnerhet retrospektiva studier där forskaren följer ett urval av företag bakåt i tiden. Trots att gallringsprocessen i företagsbestånd är intensivast de första åren diskuteras sällan konsekvenserna av en sådan upplägning.

¹⁷ Se Gratzner 1996, Bilaga 1, sid.284-294 och Box 1997

¹⁸ Box, M. (1998), Livslängd och dödlighet i företagspopulationer. Magisteruppsats. Ekonomisk-historiska institutionen. Stockholms universitet.

¹⁹ *Business Life and Death in Stockholm 1899-1990*. The 7th Nordic Conference on Small Business. Proceedings. Turku School of Economics and Business Administration, s.145-162.

²⁰ Gratzner, K "Vie et mort des entreprises à stockholm de 1899 à 1990. Vers unde démographie des entreprises" i *Naissance et mort des entreprises en Europé XIXe - Xxe siècles* (1995). Sous la direction de Moss, M & Jobert, P.

pressionen som inleddes hösten 1920 passerade bottenläget år 1922. Under denna deflationskris föll industriproduktionen med 25 procentenheter 1920-21, real BNP med 13 procent. Uppsvinget kom igång redan under 1922 och resten av 1920-talet präglades av en högkonjunktur fram till 1929. Mellankrigstiden präglades av kriser och överhettning och i början av 1930-talet drogs dock landet åter in i en lågkonjunktur, i synnerhet från år 1932. Åren 1931-35 sjönk såväl investeringar som konsumtion. ”Den andra fredskrisen” blev hård men kortvarig. Redan efter ett par år kunde en allmän återhämtning observeras. Hemmamarknadens betydelse för ekonomin var nu större och decenniets andra hälft präglades av högkonjunktur.

Situationen var därav inte akut vid det andra världskriget (1939-1945) som vid det första, men innebar likväl ransoneringar och regleringar av en mängd varor och marknader. Ekonomin kom att i högsta grad regleras och kan liknas vid något av en planekonomi. En återhämtning skedde fr.o.m. 1941 och vissa branscher t.o.m. expanderade till följd av att ingen utländsk konkurrens stod att finna. Efterkrigstiden, slutligen, betecknas vanligen som gyllene år i svensk ekonomi. Trots detta kvarstod däremot regleringar, vilka präglade hela 1940-talet. Förhållandena normaliserades successivt fr.o.m. början av 1950-talet. Koreakriget 1950-53 medförde en kraftig inflation men också en exportboom. I mitten av 1950-talet liberaliserades också ekonomin allt mer, där direkta kontroller ersattes av mer generella åtgärder. En period av ökad privat konsumtion och investeringar inträdde där inga större nedgångar står att observera. Det var inte förrän i mitten av 60-talet som denna kraftiga expansion kom att mattas av.²²

Vi kan således konstatera att den miljö i vilken bolagen i de sex födelsekohorterna verkade skilde sig åt i hög utsträckning, åtminstone under bolagens tidiga verksamma år. I det följande skall vi visa på fördelarna med den typ av forskningsdesign vi anser i högre utsträckning kunna svara på frågor om företags livsvillkor.

²¹ Kohorterna består i tur och ordning av 105, 201, 350, 452, 407 respektive 504 bolag.

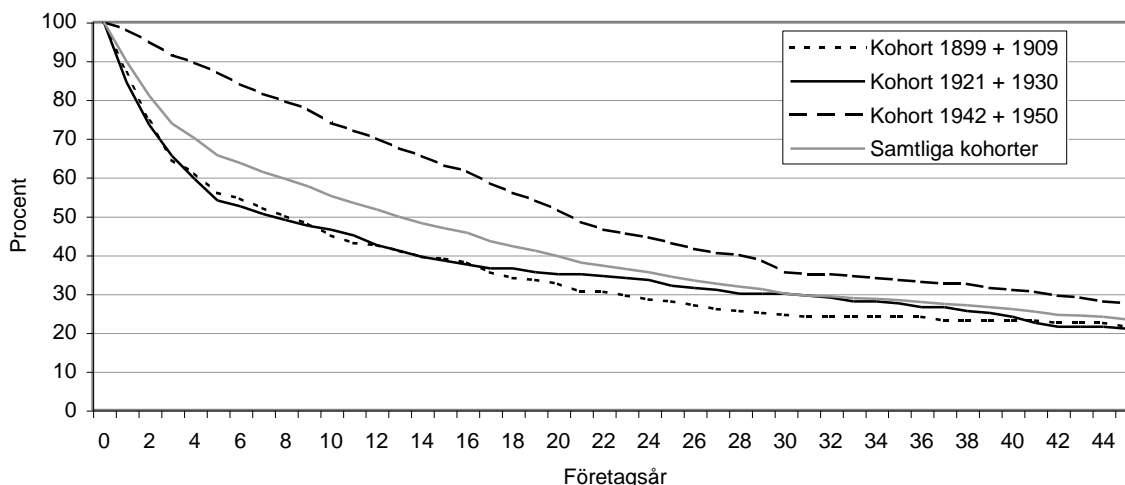
²² Sammanställningen är byggd på Dahmén, E. (1950). *Svensk industriell företagarverksamhet*, s. 38-42. Johansson, M. (1985). *Svensk industri 1930-1950*, s. 8-9; 183. Jörberg, L. (1982). ”Svensk ekonomi under 100 år” i Södersten, B. (red.). *Svensk ekonomi*, s. 36-41. Jörberg, L. (1961). *Growth and Fluctuations of Swedish Industri 1869-1912*, s. 362. Krantz, O. & Nilsson, C-A. (1975). *Swedish National Product 1861-1970*, s. 151-153; 178-179. Lindbeck, A. (1969). *Svensk ekonomisk politik*, s. 26-27; 57-59. Lundberg, E. (1983). *Ekonomiska kriser förr och nu*, s. 40-49. Montgomery, A. (1954). *Svensk och internationell ekonomi 1913-1939*, s. 217; 317-324. Pettersson, J-E. (1987). *Kristidsekonomi och företagsutveckling. Industrin i Uppsala län 1939-49*, s. 174-175. Östlind, A. (1945). *Svensk samhällsekonomi 1914-1922*, s. 1-9; 206-209.

Periodeffekters inverkan på företagsdödligheten

Vi skall i detta avsnitt synliggöra kohorternas makrobiografier. Livsloppen för de undersökta kohorterna presenteras i *Figur 1* nedan. De totalt sex företagskohorterna har här parvis slagits ihop till tre vad vi i brist på bättre kan kalla ”syntetiska” kohorter. Kohort 1899 slogs samman med kohort 1909. Av företagen som etablerades 1921 och 1930 bildade vi en ytterligare population. Slutligen fusionerade vi de aktiebolag som grundades 1942 och 1950 till en tredje grupp. Vi har således fortsättningsvis tre populationer av företag bestående av två kohorter vardera, där deras tid som ekonomiskt aktiva företag fortsättningsvis benämns *företagsår*.

Anledningen till denna parvisa sammanslagning är att vi ville åstadkomma större pedagogisk tydlighet. Kriteriet för sammanslagningen är likartade nedläggningsmönster hos de tre grupperna, men också en indelning i ekonomiska perioder som ungefärligen stämmer överens med den som gjorts av andra författare, bl.a. Lennart Schön.²³ Orsaken till detta ligger enligt oss i att kohorterna 1899 och 1909, liksom kohorterna 1921 och 1930, samt 1942 och 1950 verkade under ungefär samma initiala makroekonomiska förhållanden. Detta skulle således också kunna förklara likheterna – och skillnaderna – i nedläggningsmönster.

Figur 1. Kvarlevande av samtliga etableringar över 45 år. Relativ frekvens.

Källor: Box 1998 och Gratzner 1992; 1995

Figuren visar några tydliga mönster. För det första reduceras bolagen i kohort 1899 + 1909 samt i kohort 1921 + 1930 i ungefär samma takt (den sistnämnda kohorten reduceras snabbare i något högre grad).

För det andra är ser vi att selektionen av dessa två kohorters företagsbestånd främst sker vid låg ålder – efter de fem första företagsåren har ungefär 45 procent av bolagen gallrats ut. Därefter avtar intensiteten i selektionsprocessen. Under nästkommande femårsperiod gallras beståndet på bara 10 procent. Efter 10 år är c:a 45 procent av bolagen fortfarande verksamma.

För det tredje uppvisar den yngsta företagspopulation – som består av företagen som grundades åren 1942 och 1950 – ett mönster som avviker från de andra grupper av äldre företag. I den yngsta företagspopulationen är nedläggningsmönstret snarare linjärt.

För det fjärde kan vi ser att skillnaderna i nedläggningstakt, d.v.s. med vilken hastighet respektive företagsbestånd årligen reduceras, i princip försvinner efter ungefär 30 år. Lutningen på kohorternas kurvor blir här ungefär desamma.

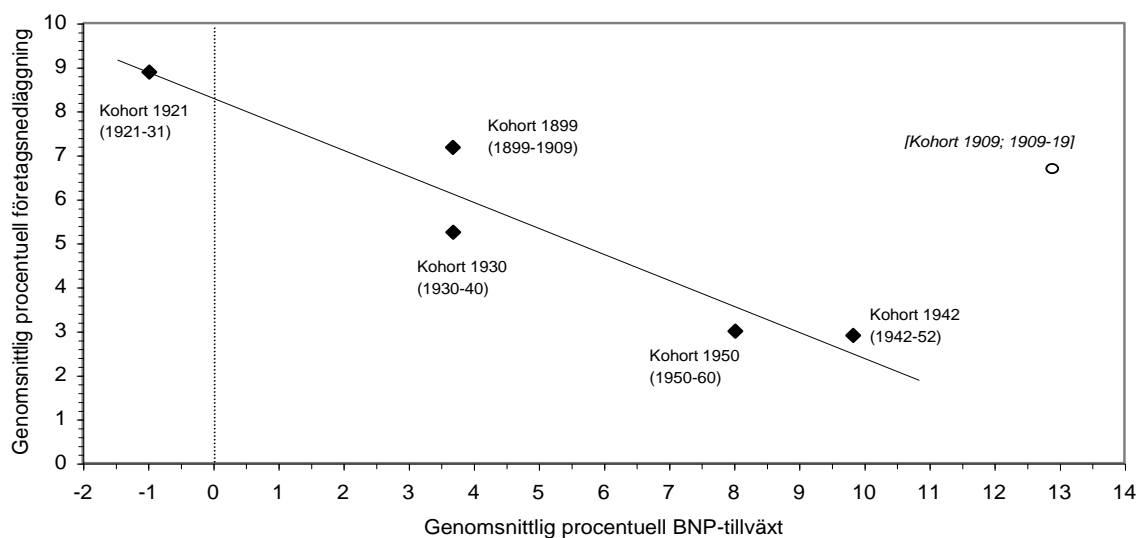
Vad säger detta oss?

²³ Se t.ex. Schön, L. (1994), "Omvandling och obalans" i Södersten, B. (red.), *Marknad och politik*, s. 28-29.

Konjunktur och företagsdödlighet

Hur kan vi förklara skillnaden i selektion av företagspopulationerna? Ett försök skall här göras genom att korrelera den genomsnittliga procentuella nedläggningen i respektive företagspopulation till den genomsnittliga tillväxttakten i Riket under respektive kohorts första tio verksamhetsår. Spridningsdiagrammet i *Figur 2* nedan visar sambandet mellan företagsnedläggning och tillväxt. Notera att vi här p.g.a. beräkningstekniska skäl redovisar de sex kohorterna var för sig.²⁴

Figur 2. Genomsnittlig företagsnedläggning i kohorterna i relation till genomsnittlig tillväxttakt i ekonomin. Företagens första tio år. Relativ frekvens.

Anm: Kohort 1909 (period 1909-1919) är en s.k. *outlier* och verkar utgöra ett undantag från det generella mönstret. Av detta skäl representeras denna kohort/period inte av trendlinjen i figuren.

²⁴ Nedläggningarna representeras av den genomsnittliga procentuella nedläggningen under bolagens första tio år (geometriskt medelvärde). I t.ex. Kohort 1899 lades under första året nio procent av bolagen ned; under andra året tre procent, och under tredje året femton procent. Under respektive år fanns således 91, 97, 85 ... o.s.v. procent av *det årets* population kvar ($1 - 0,09 = 0,91$ % o.s.v.). Dessa värden multipliceras sedan med varandra, d.v.s. $0,91 \times 0,97 \times 0,85 \dots$ o.s.v. Produkten blir i detta fall c:a 0,475 vilken vi benämmer *a*. C:a 48 % av bolagen i kohorten fanns därav kvar efter tio år. För att den *genomsnittliga* årliga dödligheten därefter skall kunna beräknas, beräknar vi $a^{1/b}$, där *b* är antalet år d.v.s. $0,475^{1/10}$. Detta blir c:a 0,928 vilket i sin tur ger oss att ungefär 6,5 % av bolagen i Kohort 1899 lades ned i *genomsnitt* årligen under de första tio åren ($1 - 0,928 = 0,072$, d.v.s. 7,2 %). Samma teknik har använts för de andra kohorterna.

Den genomsnittliga tillväxten har beräknats på samma sätt, fast i annan ände. Differensen mellan BNP (*Domestic Product*) första observationsåret samt tio år efter har beräknats och sedan dividerats med värdet första observationsåret. Denna kvot – i fallet med perioden 1899-1909 c:a 0,43641 – har sedan liksom i föregående exempel beräknats i förhållande till antal observationstillfällen (d.v.s. enligt principen $x^{1/y}$). Gällande perioden 1899-1909 var den *genomsnittliga* årliga tillväxten c:a 3,68 %. Som synes var den också i genomsnitt negativ under perioden 1921-31.

Se Krantz, O. & Nilsson, C-A. (1975), *Table 1:3 "National Product by origin, current values"*, s. 156-158.

Källor: Box 1997/1998, Gratzner 1992/1995 och Krantz & Nilsson 1975

Vad vi kan se i figuren är att det föreligger ett samband mellan å ena sidan tillväxt och å andra sidan företagsnedläggning i respektive företagsbestånd. Den genomsnittliga tillväxttakten i ekonomin under efterkrigstiden var hög och medförde att företagsnedläggningarna relativt sett var på en låg nivå (se kohorterna 1942 och 1950). Kohort 1921 får representera ett fall med en period av låg, stundals negativ, tillväxt (1921-31) och därmed stark selektion av dess population. Däremellan placerar sig de övriga kohorterna. Vi minns att den andra krisen i början av 30-talet var hård, men kortvarig och följdes av en högkonjunktur. Därmed slog ej heller denna kris lika hårt på populationen i Kohort 1930. Ett undantag i sambandet utgör Kohort 1909 (perioden 1909-1919), där det första världskriget och dess efterverkningar med en våldsamt upphettad högkonjunktur inte medförde en lägre dödlighet.

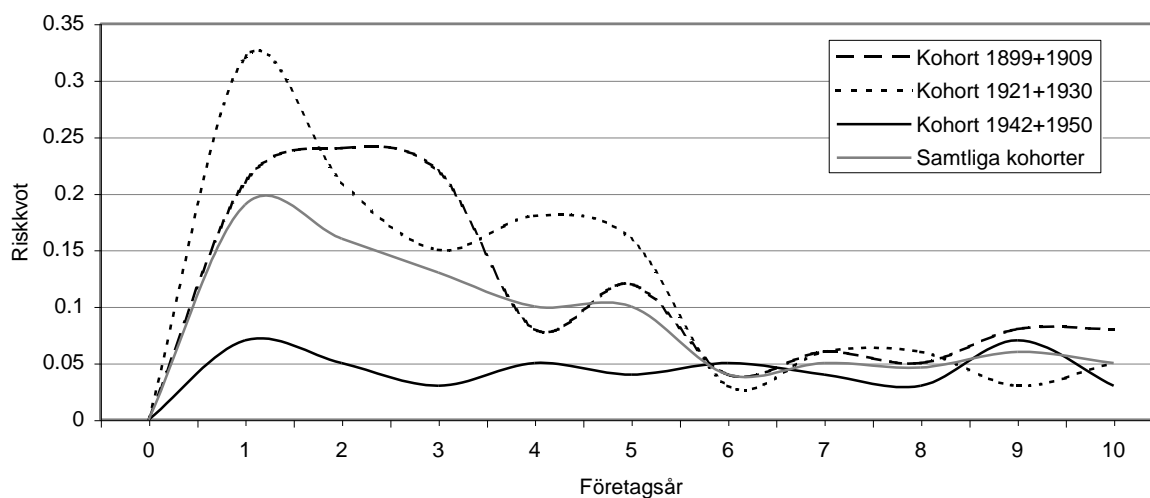
Mer avancerade beräkningar är möjliga att genomföra. Ovanstående exempel får representera vad vi menar är en starkt inverkan företagsextern variabel på företagsnedläggningar, nämligen konjunkturer.

Bolagens dödsrisker

Under vilken fas i livscykeln löpte bolagen den största risken att upphöra med sin verksamhet? Vi går nu över till frågan om strukturella variabelers inverkan på företagsdödlighet, här representerad av ett företagsbestånds åldersfördelning. De totalt sex företagskohorterna är här åter indelade i samma tre syntetiska kohorter som i början av föregående avsnitt.

Risikkvoter (*hazard rates*) har beräknats för de tre syntetiska kohorterna. Denna anger den sannolikhet med vilken en händelse kommer att inträffa vid en bestämd tidpunkt och drabba en bestämd individ under förutsättning att individen exponeras för risken vid denna tidpunkt. Risikkvoten beräknas genom att dividera för varje år antalet händelser med antalet företag som exponeras för risken. Risikkvoten kontrollerar både tidpunkten för när händelsen uppträder och tidsordningen med vilken den uppträder.²⁵ I *Figur 3* nedan redovisas riskkvoterna för de tre syntetiska kohorterna under de första tio verksamhetsåren.

Figur 3. Riskkvoter för bolagen i kohorterna under de tio första åren.

Källor: Box 1997/1998 och Gratzner 1992/1995

Vi kan för det första konstatera följande. En högre relativ risk att upphöra med verksamheten under unga år gör sig gällande i samtliga tre företagspopulationer. Efter fem år minskar turbulensen och bolagen uppvisar ungefär lika höga, eller låga, riskkvoter.

För det andra kan vi observera stora skillnader i risk, givet kohorttillhörighet. Den absolut högsta riskkvoten under tidiga företagsår uppvisar kohorterna 1921 + 1930. Därefter visar kohorterna 1899 + 1909 den näst högsta risken. Lägst risk löpte – inte oväntat – de två yngsta kohorterna 1942 + 1950. Detta säger oss att det är svårt att helt separera konjunkturers inverkan från strukturella variabler som företags ålder.

Sett till samtliga kohorter i denna undersökning, där över 2 000 bolag ingår, ser vi dock ett samband mellan å ena sidan risk att upphöra, och å andra sidan företags ålder. Under en inledande fas på c:a fem år är risken att upphöra relativt hög – och gradvis sjunkande – oberoende av konjunkturläge. Skälet till detta är att perioder av såväl hög- som lågkonjunktur är representerade i kurvan *Samtliga kohorter* i *Figur 3* ovan. Under efterföljande år minskar denna risk tämligen drastiskt. En generell slutsats som härav kan göras är att strukturella variabler – här definierad som företags ålder – under etableringsfasen är en av flera viktiga komponenter i förklaringen till varför företagsbestånd selekteras.

²⁵ Se Allison, P.D. (1985), *Event History Analysis*, s. 16-17.

Slutsatser

Vi har i denna uppsats haft som syfte att visa hur icke individrelaterade variabler som makroekonomisk omgivning – här definierad som en företagsextern variabel – och företagspopulationers åldersfördelning – i detta fall en strukturell variabel – i många fall starkt inverkar på företags möjligheter att överleva. Trots att individrelaterade faktorer, där företagsledningens agerande och beslutsfattande står i fokus, sannolikt är en viktig komponent som avgör företagets vara eller icke-vara vill vi hävda att de aspekter som har behandlats i denna uppsats inte har tagits tillräcklig hänsyn till i tidigare forskning. Många andra faktorer har å andra sidan inte tagits hänsyn till i denna studie. Andra ekonomiska, sociala och institutionella faktorer, frågor som branschtillhörighet, omvandlingstryck, etc. och – inte minst – just företagsledningens agerande och roll i de empiriska företag som ingår i studien, har inte tagits hänsyn till.

Metodologiskt är däremot kohortansatsen enligt vår mening överlägsen andra analysmetoder för att studera företagspopulationer.

Vidare forskning

Den databas som har använts, där en hel företagsgeneration kan följas över en period på flera decennier (i vissa fall över hundra år), är unik i sitt slag. Andra forskningsfrågor än enbart nedläggningsmönster i företagsbestånd är däremot möjliga att angripa med hjälp av kohortansatsen och dylika databaser. Vi har ovan antytt att individrelaterade, institutionella, sociokulturella, juridiska faktorer m.fl. spelar en viktig roll för nedläggningsmönster och –frekvenser. Vilka nedläggningsätt, bl.a. konkurs och likvidation, har varit vanligast? Vilket innehåll kan vi tillskriva nedläggningar? Vad var orsaken till att ett företag gick i konkurs 1992 efter kanske 40 verksamhetsår – att företagsledaren avled, eller den ekonomiska krisen?

Även andra frågor är möjliga att forska om. Tillämpandet av kohortansatsen i kombination med långsiktiga longitudinella databaser gör det möjligt att följa ett företag över en mycket lång period. Växer, krymper eller stagnerar företaget och vilka faktorer kan i sådant fall förklara detta? Hur förändras ägarförhållanden över en längre period och är företagsledningens roll avgörande för långsiktig överlevnad, d.v.s. kan vi redan från början avgöra om ett företag som etablerades

för 50 år sedan ”skulle” ha överlevt fram till våra dagar? Hur förändras företagets verksamhetsinriktning förklaringen till varför

Referenser

- Box, M. *Livslängd och dödlighet i företagspopulationer: Period, ålder och storlek*. Magisteruppsats vid Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet 1998.
- Dahmén, E. *Svensk industriell företagarverksamhet. Kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919-1939*. Lund 1950.
- Davidsson, P. *Research in the Entrepreneurship and Small Business Research: How Do We Get Further?* BA-Publications 1992: No 126. Umeå 1992.
- Glenn, N.D. *Cohort Analysis*. Beverly Hills, Calif. 1977.
- Gratzer, K. *Småföretagandets villkor. Automatrestauranger under 1900-talet*. Stockholm 1996.
- Gratzer, K. & Sjögren, H. (red.), *Konkursinstitutets betydelse i svensk ekonomi*. Stockholm 1999.
- Green, B. *Analys av komplexa samhällssystem*. Stockholm 1996.
- Hastings, D.W. & Berry, L.G. (eds.). *Cohort Analysis: a Collection of Interdisciplinary Readings*. Del VI. Oxford, Ohio 1979.
- Janson, C-G. *A Longitudinal Study of a Stockholm Cohort. Projekt Metropolitan*. Research Report No 9. Stockholm 1978 (a).
- Janson, C-G. *The Longitudinal Approach*. Stockholm 1978 (b).
- Johansson, M. *Svensk industri 1930-1950. Produktion, produktivitet, sysselsättning*. Lund 1985.
- Jörberg, L. *Growth and Fluctuations of Swedish Industry 1869-1912. Studies in the Process of Industrialisation*. Stockholm 1961.
- Jörberg, L. ”Svensk ekonomi under 100 år”, i Södersten, B. (red.) *Svensk ekonomi*. Stockholm 1982.
- Krantz, O. & Nilsson, C-A. *Swedish National Product 1861-1970*. Lund 1975.
- Kimberly, J.R. ”The study of organization: toward a biographical perspective”, i Lorsch, J.W. (ed.), *Handbook of Organizational Behaviour*. Englewood Cliffs, N.J. 1987.
- Kimberly, J.R. ”Issues in the Design of Longitudinal Research”, i Mowday, R.T. & Steers, R.M., *Research in Organizations*. Santa Monica, Calif. 1979.

- Lindbeck, A. *Svensk ekonomisk politik*. Stockholm 1969.
- Lundberg, E. *Ekonomiska kriser förr och nu*. Stockholm 1983.
- Montgomery, A. *Svensk och internationell ekonomi 1913-1939*. Stockholm 1954.
- Pettersson, J-E. *Kristidsekonomi och företagsutveckling. Industrin i Uppsala län 1939-1949*. Uppsala 1980.
- Reuband, K.H. "Life Histories: Problems and Prospects of Longitudinal Designs", i Clubb, J.M. & Scheuch, E.K. (eds.), *Historical Social Research*. Stuttgart 1980.
- Ryder, N.B. "Cohort Analysis", i *International Encyclopaedia of the Social Sciences*. Band 2. Vol. 2. 1968.
- Schön, L. "Omvandling och obalans", i Södersten, B. (red.) *Marknad och politik*. Lund 1994.
- Wall, W.D. *Longitudinal Studies & the Social Sciences*. London 1970.
- Wiklund, J. *Small Firm Growth and Performance: Entrepreneurship and Beyond*. Jönköping 1998.